

Шифр: «FAST FOOD»

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС БІЖЕНЦЯ У СУЧАСНИХ
РЕАЛІЯХ**

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС БІЖЕНЦІВ.....	6
1.1. Генеза міжнародно-правового поняття «біженець»	6
1.2. Підстави для набуття статусу біженця	8
РОЗДІЛ II. ЗАХОДИ ЩОДО СПРИЯННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОМУ ЗАХИСТУ ПРАВ БІЖЕНЦІВ	12
2.1. Міжнародні організації, які здійснюють захист прав біженців	12
2.2. Міжнародні акти щодо захисту прав біженців	166
РОЗДІЛ III. БІЖЕНЦІ У СУЧАСНОМУ СВІТІ ТА УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНО- ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ	234
ВИСНОВКИ.....	2930
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:	312

ВСТУП

Актуальність дослідження. Останнім часом відбувається значна кількість збройних конфліктів через релігійні, або політичні погляди, і дуже багато простих громадян вимушені залишати свої рідні домівки та шукати спасіння в інших державах. У якості прикладу можна навести конфлікти у Північній Африці, які призвели до того, що на територію Європи внаслідок інтенсивних міграційних потоків прибула значна кількість різних категорій мігрантів, які не мали громадянства європейських країн та були переселенцями з країн Північної Африки. Вагому частку серед них становлять біженці, які, звісно ж, потребують відповідного захисту. Саме тому проблема міжнародно-правового захисту біженців потребує детального аналізу та опрацювання.

Об'єкт дослідження – правовий статус біженців.

Предмет дослідження – міжнародно-правовий захист прав біженців у сучасних реаліях

Метою наукової роботи є виявлення історичних передумов виникнення та розвитку правового статусу біженців, виявлення переваг та недоліків деяких положень актів міжнародного права щодо захисту прав біженців, а також аналіз діяльності міжнародних організацій, які були створені для цього.

Згідно з метою роботи було поставлено такі основні **завдання**:

1. Проаналізувати історичний розвиток міжнародного законодавства щодо правового статусу біженців і провести порівняння нормативних актів, які були прийняті у різні роки.
2. Проаналізувати сучасне міжнародне законодавство і визначити основні переваги та недоліки діючих міжнародних актів у сфері захисту прав біженців.
3. Дослідити діяльність сучасних міжнародних організацій, які займаються захистом та забезпеченням прав біженців. Визначити їх ефективність у даному напрямку.
4. Дослідити наявну практику щодо біженства в Україні, визначити основні проблеми у цій сфері на сьогоднішній час.

Методологічною основою роботи є такі методи, як: аналітичний, за допомогою якого були проаналізовані джерела права, що забезпечують права біженців, знайдені їхні слабкі та сильні сторони і можливості для удосконалення; порівняльно-правовий метод, за допомогою якого був порівняний правовий досвід щодо захисту прав біженців в Україні та інших країнах.

Теоретичною основою роботи є міжнародне законодавство, а також законодавство України, праці науковців та публіцистичні статті, які вказують на сучасний стан досліджуваної сфери. Сфера прав біженців була у різний час досліджена такими вченими, як: К. О. Нестеренко, Я. О. Грабова, Я. П. Турецька, Л. В. Павлова, А. В. Солодько, М. Ю. Черкес, Ю. В. Чайковський, С. В. Юшков та інші.

Наукова новизна роботи. Проблема захисту прав та свобод біженців як соціальне явище є однією з найбільш гострих на сьогоднішній день та бере свій початок ще з давніх давен і проходить через всю історію людства. І нещодавно, у XX столітті, з'явилися перші дієві механізми у вигляді міжнародних актів та міжнародних організацій, які могли б сприяти допомозі біженцям та захисту їхніх прав та свобод. З початку XX століття минула вже сотня років, але проблеми біженців все ще актуальні. Потрібно розробляти нові ефективні способи для того, щоб не допустити міграційної та гуманітарної кризи. У роботі запропоновані такі способи. Вони могли б стати дієвим механізмом для початку врегулювання ситуації, яка склалася.

Теоретичне значення. У науковій роботі узагальнено досвід людства щодо забезпечення прав біженців, проаналізовані порівняні між собою міжнародні акти, які у різні часи ставали основою для цього забезпечення. І саме ці дослідження можуть стати основою для подальших досліджень правового становища біженців.

Практичне значення. Наукова робота може бути основою для викладання деяких тем, пов'язаних з біженцями, у таких дисциплінах, як міжнародне право, міжнародне гуманітарне право, міжнародне право захисту прав людини. Також вона може бути відправною точкою для розробки нових сучасних способів для

захисту і забезпечення прав біженців.

Апробація результатів дослідження. Деякі з матеріалів, які були наведені у дослідженні, було обговорено на Всеукраїнській науковій конференції студентів та аспірантів «Верховенство права очима правників-початківців» (м. Одеса, 2018 рік), де автор виступив із доповіддю (сканкопія тез додається).

Робота **складається** зі вступу, трьох розділів, два з яких поділені на чотири підрозділи, висновків та списку використаної літератури.

РОЗДІЛ І. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС БІЖЕНЦІВ

1.1. Генеза міжнародно-правового поняття «біженець»

Міграційні потоки існували завжди, як існували й конфлікти, що змушували сотні тисяч людей покидати своє постійне місце проживання. У зв'язку із цим слід погодитися з С.В. Юшковим, який зазначає, що проблема біженців та їхнього особливого статусу в історії людської цивілізації існує давно. Вона простежується на всіх етапах розвитку держави та міждержавних відносин, але в кожному історичному періоді набуває специфічних ознак, має свої зміст і форму¹.

Проблема захисту прав біженців стала дуже нагальною у минулому столітті. Саме тоді через різні причини масові переселення людей охопили не лише Європу, а й країни, розташовані в інших частинах світу, перетворивши цю проблему у справжню міграційну кризу.

Через те, що вимушені мігранти були однією з найуразливіших категорій населення, міжнародна спільнота була змушена вжити спеціальних заходів для того, щоб визначити правовий статус цих людей, а також надати їм такі права, які б покращили їх становище.

Перший крок на шляху до міжнародно-правової регламентації поняття «біженець» та визначення їхнього статусу було зроблено в 1920-х рр. Лігою Націй. У 1921 р. перший Верховний комісар у справах біженців Фрит'юф Нансен реалізував ідею щодо розроблення міжнародно визнаних проїзних документів для біженців, що пізніше отримали назву «паспорт Нансена»². Цей документ зміг дуже полегшити життя осіб, які були змушені покинути свою рідну домівку. Він давав їм можливість посвідчувати особу при переміщенні між країнами, які були учасницями Женевської конференції, яка своїм рішенням закріпила використання документу.

Вагомим внеском у формування системи міжнародно-правових заходів,

¹ Чуєнко В. Історичні передумови виникнення та періодизація становлення правового статусу біженців у міжнародному праві [Електронний ресурс] / Валентина Чуєнко. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/2/61.pdf>

² Там само.

спрямованих на визначення на офіційному рівні правового статусу біженців стали три акти, прийняті 30 червня 1928 р. на конференції з проблем біженців у Женеві: про правовий статус російських та вірменських біженців; про поширення на інші категорії біженців деяких заходів, вжитих на користь вірменських і інших біженців; про функції представників Верховного комісара у справах біженців. Також у липні 1936 року Лігою Націй була підписана Тимчасова угода про статус біженців, що прибувають з Німеччини, яка вже через декілька років була закріплена в спеціальній Конвенції 10 лютого 1938 р. і Протоколі до цієї конвенції від 14 вересня 1938 р. Ці міжнародні акти могли застосовуватися до: осіб, які мають або мали громадянство Німеччини і не мають громадянства іншої країни, стосовно яких доведено, що вони не користуються юридично чи фактично, захистом чи певними привілеями від уряду Німеччини; осіб, які не мають громадянства, на яких не поширюються попередні конвенції або угоди, котрі переселились з території Німеччини після поселення на ній, і стосовно яких доведено, що вони не користуються, юридично чи фактично, захистом від уряду Німеччини³.

Вищезазначені документи не були досконалими. Вони не наводили універсального визначення для осіб, яких вважали біженцями і закріплювали обмежену кількість прав та свобод для цієї категорії осіб. Але було здійснено дуже важливий крок до формування цілісної системи міжнародно-правових актів, які б захищали права біженців.

Також важливим кроком у процесі створення міжнародних актів у досліджуваній сфері стало прийняття 23 жовтня 1933 р. Конвенції про міжнародний статус біженців. Стаття 3 Конвенції містила першу згадку про відмову від примусового повернення (принцип non-refoulement) в міжнародному праві і заважала державам виганяти біженців, які перебувають на законних

³ Чусенко В. Історичні передумови виникнення та періодизація становлення правового статусу біженців у міжнародному праві [Електронний ресурс] / Валентина Чусенко. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/2/61.pdf>

підставах, або повертати біженців до країн, звідки вони втекли⁴. Цей договір було ратифіковано лише декількома державам, тому він мав невеликий вплив на міжнародне право, проте він став основою для майбутніх положень, які були закріплені у більш сучасних документах.

Проаналізувавши історичні документи та визначивши дати прийняття основних міжнародно-правових актів, можна створити періодизацію становлення міжнародно-правової системи захисту прав біженців.

Так, перший період починається з початком Першої світової війни, коли перші вимушені мігранти почали шукати притулок у країнах Європи, а закінчується перед початком Другої світової війни, коли у світі вже було створено передумови для подальшого конфлікту, порушувалися права різних категорій осіб з боку нацистської Німеччини та її союзників тощо. Це – 1914-1938 роки.

Другий період почався тоді, коли розпочалася Друга світова війна і виникла нагальна потреба регламентувати статус осіб, які тікали зі своїх країн проживання у пошуках миру та безпеки. Зусилля міжнародної спільноти призвели до того, що була створена Конвенція 1951 року, яка стала універсальним міжнародним документом, який регламентував статус біженців. Період охоплює часові рамки 1939-1951 років.

І, нарешті, третій період почався з дня схвалення Конвенції про статус біженців 1951 року і триває на теперішній час. Протягом цього періоду було прийнято безліч важливих документів, але світ не стоїть на місці та зустрічається з новими загрозами та викликами. Наразі потрібне вдосконалення наявної системи і прийняття нових міжнародно-правових актів, які б стосувалися прав біженців.

1.2. Підстави для набуття статусу біженця

Наразі існують безліч причин для того, щоб громадяни певних країн відчували потребу у визнанні за собою статусу біженця, але не усі з цих причин

⁴ Goodwin-Gill, Guy S. The International Law of Refugee Protection / Goodwin-Gill, Guy S. // The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies. Oxford University Press. – 2014. – p. 39.

задокументовані офіційно і можуть використовуватися у сучасному світі.

В першу чергу, треба виділити політичні та етнічні причини, які останні декілька століть постійно провокують різного ступеня збройні конфлікти, причому в більшості випадків такі конфлікти спостерігаються безпосередньо у країнах, що розвиваються. Більш того, майже всі сучасні конфлікти, що ведуть до появи біженців, як правило, відбуваються безпосередньо всередині країн, в той час як раніше ці конфлікти спостерігалися між країнами. Хоча навіть якщо конфлікт виникає між громадянами держави, не виключається втручання інших держав, які дуже часто є досить впливовими на міжнародній арені. Ситуації в Сомалі, Руанді, Заїрі, Югославії, Сирії, Грузії, Україні та інших є яскравими прикладами цьому. І чим більшою є кількість збройних конфліктів на певній території, тим більшою є кількість біженців, які вимушені шукати притулку в інших країнах. Не випадково найбільш стрімке зростання їх чисельності спостерігається в Африці. Сьогодні на африканському континенті налічується приблизно найбільша кількість біженців та внутрішньо переміщених осіб.

Передусім, щоб людина вважалася біженцем потрібно, щоб вона відчувала тиск і загрозу життю і здоров'ю через свою расу, віросповідання, громадянство, належність до певної соціальної групи, політичних переконань.

Основна відмінність біженців від інших мігрантів, особливо економічних, полягає у тому, що мігранти наважуються на переїзд з метою покращення життя для себе і для своїх родин. Біженці – змушені переміщатися з однієї країни в іншу з метою порятунку свого життя або збереження своєї свободи⁵.

Не може вважатися біженцем той, хто вчинив протиправне діяння, пов'язане з грошовими коштами та щодо кого здійснюються заходи правового захисту інтересів держави. Також не може вважатися біженцем особа, яка бажає поліпшити своє фінансове становище за рахунок отримання статусу. Відносно людини повинні здійснюватися активні дії, пов'язані з її переслідуванням. Це може здійснюватися не тільки відносно до самої людини, а й по відношенню до

⁵ Грабова Я. О. Право особи на притулок в Україні: конституційно-правове дослідження : дис. канд. юр. наук : 12.00.02 / Грабова Яніна Олександрівна – Одеса, 2017. – С. 160

її родичів, як близьких, так і далеких. Переслідування людини повинні здійснювати не одинаки, а особи, які наділені владними повноваженнями і представляють державні органи влади та управління, або досить велика кількість людей. Все це спонукає людей стати біженцями.

Також, однією з головних причин для надання статусу біженця є те, що людина не може або не хоче жити в своїй країні внаслідок боязні за своє життя і здоров'я. Це виражається в тому, що людина, незважаючи на всі спроби отримати захист з боку держави своєї національної або громадянської належності, не отримала її. Переслідування повинні бути доведені документально, повинні бути факти, що підтверджують слова заявника на отримання статусу біженця.

У сучасному світі є декілька категорій людей, які змушені переселятися в інші країни не лише через побоювання за своє життя і здоров'я через віросповідання, расу чи політичні погляди. Серед причин, що сприяють збереженню величезного числа переміщених осіб, необхідно виділити також причини, зумовлені погіршенням навколишнього середовища, екологічною кризою, збільшенням стихійних лих і природних катастроф. Наразі, наприклад, «екологічні біженці» не включені до поняття біженців, яке закріплено міжнародними актами. Саме тому ці акти вже дуже давно потребують детального доопрацювання у зв'язку з підвищенням екологічної небезпеки у багатьох країнах світу.

Хоча з правової точки зору, екологічні біженці не визначаються «класичними» біженцями, той факт, що перебування особи у конкретному регіоні може спричинити загрозу безпеки у розумінні статті 3 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання 1987 року, дає можливість говорити про те, що умова екологічної катастрофи в країні походження шукача притулку, також може вважатися порушенням статті 3 Конвенції. А це в свою чергу, дозволяє забезпечити захист прав екологічних біженців та не допустити порушення

принципу «заборони вислання або примусового повернення»⁶.

Так, нещодавній голод в районі Африканського Рогу роки змусив мільйони африканців до міграції як всередині країн цього району, так і через державні кордони⁷.

Врешті решт, вимушена міграція може бути викликана не лише стихійним лихом, екологічною кризою, а й виробничими причинами. У багатьох країнах, що розвиваються, наприклад, земля постійно забирається у населення з метою пожвавлення економіки. Великі програми розвитку інфраструктури, такі як спорудження гребель, автомобільних доріг і трубопроводів, дуже часто неправильно розглядаються, як заходи, які спрямовані на розвиток економіки держави, адже у багатьох випадках вони ведуть до зростання кількості переселенців з цих територій.

⁶ Турецька Я. П. Конституційно-процесуальний статус біженця, як вид правового статусу іноземця : дис. канд. юр. наук : 12.00.02. / Турецька Яна Павлівна – Ужгород, 2019. – С. 5

⁷ ООН попереджає: Африці загрожує найстрашніший голод за останні роки [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2210287-oon-poperedzae-africi-zagrozue-najstrasnisij-golod-za-ostanni-roki.html>.

РОЗДІЛ II. ЗАХОДИ ЩОДО СПРИЯННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОМУ ЗАХИСТУ ПРАВ БІЖЕНЦІВ

2.1. Міжнародні організації, які здійснюють захист прав біженців

Нова хвиля біженців, що накрила світ під час і після Другої світової війни, спонукала світове співтовариство до удосконалення міжнародно-правової системи захисту прав біженців та підвищенні її практичної значущості. Зі створенням у 1945 р. Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) почався новий історичний етап у становленні міжнародно-правового статусу біженців. Те, що саме ООН відіграла вирішальну роль у формуванні міжнародної системи захисту біженців та визначенні їхнього правового статусу, було обумовлено двома факторами⁸:

- об'єктивним – необхідністю допомоги з боку міжнародного співтовариства в особі ООН у вирішенні проблеми репатріації сотень тисяч біженців та переміщених осіб, що були вимушені залишити свою батьківщину з метою врятуватися від переслідування влади нацистської Німеччини чи насильницького видворення за межі території їх проживання⁹;

- суб'єктивним – на ООН було покладено функцію здійснення міжнародної співпраці із «розвитку поваги до прав людини та основоположних свобод для всіх без винятку незалежно від раси, статі, мови та релігії» (п. 3 ст. Статуту ООН)¹⁰.

У 1951 р. Резолюцією 319 (IV) від 3 грудня 1949 р. Генеральна Асамблея ООН терміном на 3 роки створила Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців¹¹.

У пункті 6 Статуту Управління, який також був затверджений Резолюцією 319 (IV) вказано, що, Компетенція Верховного комісара поширюється на всіх тих осіб, які в результаті подій, що відбулися до 1 січня

⁸ Свящук А. Л. Проблеми прав біженців та виклики сучасності [Електронний ресурс] / А. Л. Свящук // ФОП Голембовська О.О. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/10/a.20.PhD2_.pdf.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

1951 року і в силу цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, громадянства або політичних переконань перебувають за межами країни своєї громадянської належності та не можуть користуватися захистом уряду цієї країни, або не бажають користуватися таким захистом, або внаслідок таких побоювань, або з причин, не пов'язаних з міркуваннями особистої зручності; або НЕ маючи певного громадянства і перебуваючи за межами країни свого колишнього місця проживання, не можуть або не бажають повернутися до неї внаслідок таких побоювань або з причин, не пов'язаних з міркуваннями особистої зручності»¹².

На сьогоднішній день УВКБ ООН активно продовжує свою діяльність та усіма способами сприяє захисту прав біженців. Осередки Управління створені у багатьох країнах світу, зокрема, і в Україні, і співпрацюють з багатьма національними органами у межах своєї компетенції. Згідно з інформацією на офіційному сайті УВКБ ООН:

УВКБ, яке іноді називають «совістю світу», наділене мандатом на те, щоб очолювати і координувати міжнародні дії щодо захисту біженців та вирішення їх проблем в усьому світі: надання притулку в іншій країні, забезпечення права на безпечне повернення в свою державу, інтеграції в місцеву громаду тощо. Управління працює з біженцями і переміщеними особами, допомагаючи їм повернути почуття незалежності, свободи, гідності і надії. Герріт Іан ван Хевен Гудхарт, який був Верховним комісаром ООН у справах біженців з моменту створення цього Управління, повторив у своїй Нобелівській промові в грудні 1955 р що «не може бути реального миру в усьому світі, поки сотні тисяч чоловіків, жінок і дітей не зі своєї вини знаходяться в таборах і живуть в злиднях, а їхнє майбутнє залишається вкрай невизначеним»¹³.

УВКБ ООН в своїй роботі діє на підставі Статуту Організації та керується

¹² Резолюція 428 (V) Генеральної Асамблеї ООН "Статут управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй зі справ біженців" [Електронний ресурс] // Генеральна Асамблея ООН. – 1950. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_277.

¹³ Управление Верховного комиссара ООН по делам беженцев (УВКБ) [Електронний ресурс] // Організація Об'єднаних Націй – Режим доступу до ресурсу: <https://www.un.org/ru/sections/nobel-peace-prize/office-united-nations-high-commissioner-refugees-unhcr/index.html>.

Конвенцією Організації Об'єднаних Націй про статус біженців 1951 року та Протоколу до неї 1967 року. Гуманітарна діяльність УВКБ ООН будується головним чином на принципах міжнародного права, що стосуються біженців. Виконавчий комітет УВКБ ООН та Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй також уповноважили організацію займатися проблемами інших груп осіб. Серед них особи без громадянства або громадянство яких оскаржується, і в деяких випадках - особи, переміщені всередині країни¹⁴.

УВКБ ООН прагне згладити гостроту ситуацій, що виникають у зв'язку з вимушеним переміщенням, закликаючи держави та інших суб'єктів МП створювати умови, які полегшували б захист прав людини і мирне врегулювання суперечок. В порядку досягнення цієї мети УВКБ ООН проводить активну роботу по зміцненню процесу реінтеграції біженців, які повертаються в країну походження, запобігаючи тим самим повторному виникненню ситуацій, які могли б привести до виникнення потоків біженців. УВКБ ООН забезпечує захист і допомогу біженцям та іншим особам на основі неупередженості, з урахуванням їх потреб і незалежно від раси, віросповідання, політичних переконань і статі. У всій своїй діяльності УВКБ ООН звертає особливу увагу на потреби дітей і сприяє забезпеченню рівних прав жінок і дівчат. У своїх зусиллях щодо забезпечення захисту біженців та пошуку рішень поставлених перед ними проблем УВКБ ООН співпрацює з урядами та регіональними організаціями. В силу своєї діяльності, яку УВКБ ООН проводить від імені біженців і переміщених осіб, воно також сприяє досягненню цілей і дотриманню принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй: підтриманню міжнародного миру і безпеки; розвитку дружніх відносин між націями; і заохоченню поваги до прав людини і основних свобод¹⁵.

Органом, який так чи інакше може здійснювати позитивний вплив на

¹⁴ Захист прав біженців: актуальні питання сучасності та їх хрестоматійне вирішення [Електронний ресурс] // Українське право. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/zakhyst-prav-bizhentsiv-aktual%60ni-pytannya-suchasnosti-ta-yikh-khrestomatiyne-vyrishennya/.

¹⁵ Там само.

регулювання та захист прав біженців також є Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). Європейський суд з прав людини не уповноважений розглядати питання застосування Женевської конвенції, яка регулює захист прав біженців. А Європейська конвенція про права людини не передбачає надання права на притулок. Як правило, право контролювати в'їзд, проживання й видворення негромадян залишається за державою. Однак держави-члени Ради Європи зобов'язані забезпечити кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, зокрема, мігранту, повагу до його прав, гарантованих Європейською конвенцією про захист прав людини. Саме тому прецедентне право Суду накладає певні обмеження на право держав відмовляти будь-якій особі в перебуванні на їх території і непоодинокі випадки, коли люди звертались до ЄСПЛ щодо захисту своїх прав¹⁶. Одним з прикладів таких випадків є справа «Абдулазіз, Кабалез и Балкандалі проти Великобританії», у якій розглядалися питання щодо порушення прав людини, а саме, дискримінації за статевою ознакою, коли вона стосувалась проживання людини на території певної держави (у цьому випадку – Великобританії)¹⁷.

Г'юман Райтс Вотч (англ. Human Rights Watch, HRW — Нагляд за правами людини) — міжнародна, неурядова, неприбуткова організація, яка займається захистом прав людини більш ніж у 70 країнах світу зі штаб-квартирою у Нью-Йорку, США. Організація була заснована у 1978 році під назвою «Гельсінкі вотч», теперішня назва прийнята у 1988 році. За офіційними заявами організації, вона не отримує фінансової допомоги від урядових структур, існуючи за рахунок приватних пожертвуваль¹⁸.

Попередником організації була Гельсінкі Вотч, заснована у 1978 році для контролю за дотриманням Радянським Союзом підписаної Гельсінкської угоди з прав людини. У цей час також існували інші організації які слідкували за

¹⁶ European Court of Human Rights [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.echr.coe.int/>

¹⁷ CASE OF ABDULAZIZ, CABALES AND BALKANDALI v. THE UNITED KINGDOM [Електронний ресурс]. – 1985. – Режим доступу до ресурсу: goo.gl/XHrwk7.

¹⁸ Human Rights Watch [Електронний ресурс] // Encyclopedia Britannica – Режим доступу до ресурсу: <https://www.britannica.com/topic/Human-Rights-Watch>.

дотриманням прав людини в інших частинах світу. Всі ці організації об'єдналися у 1988 році у єдину правозахисну організацію Г'юман Райтс Вотч¹⁹.

Програма Г'юман Райтс Вотч з прав біженців займається правами біженців, шукачів притулку, і переміщених осіб у всьому світі. Організація реагує як на кризові, так і на хронічні ситуації, приділяючи особливу увагу документуванню спроб влади блокувати доступ до притулку, позбавити тих, хто шукає притулку, права на справедливий розгляд їх клопотань, а також примусово повернути людей туди, де їх життю і свободі загрожуватиме небезпека. Також вона проводить польові дослідження, опитуючи біженців і переміщених осіб і документуючи порушення їх прав. Результати досліджень доводяться безпосередньо до тих, хто приймає рішення, а також до відома преси²⁰.

2.2. Міжнародні акти щодо захисту прав біженців

Вперше досліджуваний термін почав розглядатися у міжнародному праві після масових міграцій у першій половині XX століття, адже саме тоді спалахнула Перша світова війна, яка зумовила ці міграції. Це зумовило потребу у забезпеченні належного регулювання правового статусу біженців.

Одним із найголовніших міжнародних актів, що визначає поняття «біженець», є Статут Міжнародної організації у справах біженців (1948 р.). Проаналізувавши цей документ, можна визначити, що біженцями визнаються наступні групи осіб:

- особи, які стали жертвами дій нацистського або фашистського режиму, або режимів, що брали участь у Другій світовій війні на боці нацистської Німеччини та її союзників, або жертви квислінговських (Норвегія у 1942-1945 рр.), або подібних до них режимів, що допомагають фашистським режимам у боротьбі проти певної категорії населення, незалежно від того, користуються вони міжнародним статусом як біженці чи ні;
- іспанські республіканці й інші жертви фалангістського режиму в Іспанії;

¹⁹ Там само.

²⁰ Права беженцев [Електронний ресурс] // Human Rights Watch – Режим доступу до ресурсу: <https://www.hrw.org/ru/topic/prava-bezhencev>.

- особи, які вважалися біженцями до початку Другої світової війни із причин раси, релігії або нації чи внаслідок їхніх політичних переконань²¹.

Інше визначення поняття дається у Конвенції Організації Об'єднаних Націй про статус біженців, яка була прийнята у 1951 р. Згідно з цією конвенцією під біженцем розуміється особа, яка через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань²².

Конвенція ООН про статус біженців (1951 р.) на сьогоднішній час стала одним з найголовніших міжнародних документів, які регламентують правове становище біженців. У подальшому саме це визначення поняття «біженець» було включено до національного законодавства багатьох держав світу. Закріплено воно, звісно ж, і в законодавстві України. Основною перевагою даної Конвенції є те, що в ній вперше біженці визначаються не як сукупність осіб, яких переслідують через етнічні та національні ознаки (як це було до прийняття Конвенції), а як окремі особи, у кожної з яких можуть бути абсолютно різні причини для того, щоб ставати біженцем.

Проаналізувавши статті Конвенції 1951 року, можна дійти до висновку щодо умов, які дають підстави називати особу біженцем.

Передусім, звісно ж, відсутність у особи громадянства країни, яка надала притулок. Статус біженців застосовується до осіб, які більше не можуть користуватися захистом держави, громадянами якої вони є, адже вони її покинули через певні побоювання за своє життя та здоров'я.

²¹ Статут Міжнародної організації у справах біженців [Електронний ресурс]. – 1946. – Режим доступу до ресурсу: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/asylum/Run2.1.1.html>

²² Конвенція Організації Об'єднаних Націй про статус біженців [Електронний ресурс]. – 1951. - Режим доступу до ресурсу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_011.

Держава обов'язково надає біженцям, які опинилися на її території, статус, яким користуються інші іноземці. Заборонено накладати покарання на біженця за незаконний в'їзд на території країни. Також відповідно до Конвенції визнана зовсім неприпустимою висилка біженців в країну, де їх життя та здоров'ю загрожує небезпека²³.

«Не можуть вважатися біженцями, на яких поширюється дія Конвенції про статус біженців (1951 р.), особи, які:

- 1) добровільно повторно скористалися захистом країни своєї громадянської належності;
- 2) втративши своє громадянство, знову добровільно набули його;
- 3) набули нового громадянства і користується захистом країни своєї нової громадянської належності;
- 4) добровільно знову влаштувалися в країні, яку вона залишила або за межами якої вона перебувала через побоювання щодо переслідувань;
- 5) більше не можуть відмовлятися від користування захистом країни своєї громадянської належності, оскільки обставини, за яких вони були визнані біженцем, більше не існують;
- 6) будучи особою без визначеного громадянства, можуть повернутися до країни свого попереднього звичайного місця проживання, оскільки обставини, за яких вони були визнані біженцем, більше не існують»²⁴.

Існує така категорія населення, яка є дуже схожою за своїми ознаками на біженців, але має зовсім інший правовий статус. Це – внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО). На територіях країн зі збройними конфліктами ВПО є дуже поширеними. Це особи, які внаслідок різних особистих причин покинули територію збройного конфлікту і поселилися в іншому регіоні держави проживання. У законодавствах багатьох країн є окреме визначення внутрішньо

²³ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про статус біженців [Електронний ресурс]. – 1951. - Режим доступу до ресурсу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_011.

²⁴ Безпалова О. І. Особливості визначення прав біженців у міжнародному законодавстві / О. І. Безпалова // Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб (Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції) / О. І. Безпалова. – Ужгород: ТОВ "Рік-У", 2017. – С. 15.

переміщених осіб. Зокрема, в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» законодавець зазначає:

«Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру»²⁵.

Внутрішньо переміщені особи потребують особливого захисту і гуманітарної допомоги, такий обов'язок покладено на публічну владу. Після вимушеного переміщення у центрі уваги має бути задоволення таких життєво важливих потреб, як тимчасове житло, харчування, доступ до соціальних послуг, працевлаштування, медична допомога²⁶.

Один з найпростіших способів вирішення міграційної кризи в Європі та в світі – це повага та гарантування прав людини у відносинах з біженцями. Це є ключем до запобігання подальших негативних явищ, які були б пов'язані з цією кризою: злочинів за участі біженців, жебрацтва, масових заворушень тощо.

Превенція негативних явищ і процесів завжди правильніша, простіша та соціально вигідніша і корисніша за здійснення повного комплексу процедур, спрямованих на ліквідацію наслідків таких явищ, як відновлення порушеного або невизнаного права та покарання правопорушників. Ця вигода полягає у меншому залученні і людських, і матеріальних, і темпоральних, й організаційних ресурсів²⁷. Це твердження можна використати, описуючи не лише правозастосування, а і нормотворчість також.

Саме тому держави перебування біженців можуть та повинні створювати

²⁵ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 1, ст.1. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/>.

²⁶ Грабова Я. О. Право особи на притулок в Україні: конституційно-правове дослідження : дис. канд. юр. наук : 12.00.02 / Грабова Яніна Олександрівна – Одеса, 2017. – С. 147

²⁷ Батан Ю. Д. Нормотворча стадія превентивного механізму права: людський вимір / Ю. Батан // Юридичний вісник. - 2016. - № 3. - С. 95

нормативно-правові акти, у яких би дублювались основні положення конвенцій, прийнятих задля захисту зазначеної категорії осіб, і деталізувався б механізм забезпечення їхніх прав і свобод, механізм інтеграції до нормального життя та розуміння культури країни перебування.

У Протоколі щодо статусу біженців, який був прийнятий пізніше, у 1967 році, було деталізовано досліджуване поняття за часовою ознакою. До прийняття Протоколу діяло часове обмеження (право вважатися біженцем не поширювалось на осіб, що вимушені були переселитися у результаті подій, що виникли після 1 січня 1951 р.). Також була вилучена географічна ознака, за допомогою якої дуже часто біженцями вважали лише тих осіб, які вимушені були переселятися в межах Європи, але не інших частин світу. Масова деколонізація та початок глобалізаційних процесів змісили світову спільноту переглянути текст Конвенції і прийняти вже оновлений Протокол²⁸.

Після здобуття незалежності нашою країною згадані вище документи, що визначають статус біженців у міжнародному праві та є універсальними, були ратифіковані Верховною Радою України відповідним Законом «Про приєднання України до Конвенції про статус біженців і Протоколу щодо статусу біженців» у 2002 році²⁹.

Норми щодо біженців містяться також, наприклад, у Конвенції про захист цивільного населення під час війни (IV Женевська Конвенція), яка була прийнята у 1949 році.

Відповідно до статті 44 Конвенції жодна держава світу не має права вороже поводитися з біженцями, які фактично не перебувають під захистом жодного уряду, лише на підставі їхньої юридичної належності до держави-супротивниці³⁰.

Ще один міжнародний документ – це Угода про скасування віз для

²⁸ Протокол щодо статусу біженців [Електронний ресурс]. – 1967. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_363.

²⁹ Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців: Закон України від 10.01.2002 № 2942-III // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, N 17, ст.118

³⁰ Конвенція про захист цивільного населення під час війни [Електронний ресурс]. – 1949. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_154.

біженців, яка була підписана у 1959 році. У даній Угоді визначено, що біженці, які законно проживають на території однієї з держав-учасниць Угоди, за певних умов звільняються від зобов'язань щодо набуття візи для в'їзду на територію чи виїзду з території іншої держави через будь-який кордон. До числа таких умов відноситься наявність дійсних проїзних документів та їх перебування не території держави протягом терміну, який не перевищить 3 місяців³¹.

Конвенція про статус апатридів була прийнята у 1954 році. Поняття «апатрид» означає особу, не має громадянства жодної з держав світу і користується правами і обов'язками держави свого проживання, які закріплені у неї в законодавстві.

У Конвенції закріплено, що апатриди можуть бути визнані біженцями, але це не означає, що кожен біженець може вважатися апатридом³².

Черговий міжнародний документ – це Декларація Організації Об'єднаних Націй про територіальний притулок 1967 року. Вона закріплює право будь-якої особи, включаючи, звісно ж, біженців, на притулок та використання притулку у разі, якщо він необхідний. Однак, встановлені і певні обмеження. Згідно з цим документом не має права на притулок та особа, відносно якої існують вмотивовані підозри, які дозволяють припускати, що цією особою було скоєно злочин проти миру, військовий злочин або злочин проти людства. У Декларації закріплюється основний гуманітарний принцип заборони примусового повернення³³.

Відповідно до Загальної декларації прав людини (1948 р.) до числа прав людини, які мають універсальний характер та якими беззаперечно мають користуватися біженці, належать такі:

- право на життя, свободу та особисту недоторканість;
- право на свободу від катувань або від нелюдського чи такого, що

³¹ Європейська угода про скасування віз для біженців [Електронний ресурс]. – 1959. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_311.

³² Конвенція про статус апатридів [Електронний ресурс]. – 1954. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_232.

³³ Declaration on Territorial Asylum [Електронний ресурс] // New York. – 1967. – Режим доступу до ресурсу: <https://legal.un.org/avl/ha/dta/dta.html>.

принижує гідність, поводження або покарання;

- право на свободу від рабства, поневолення і примусової праці;
- право на приватне життя;
- право на свободу від незаконного арешту або затримання;
- право на свободу думки, совісті та віросповідання;
- право на свободу пересування тощо³⁴.

Держави, які підписали Конвенцію про статус біженців 1951 року погодили та закріпили у цьому документі основні права біженців як окремої категорії населення.

Так, згідно зі ст. 4 Конвенції Договірні Держави надаватимуть біженцям, які знаходяться на їхніх територіях, принаймні таке ж сприятливе становище, як і своїм власним громадянам, щодо свободи сповідувати свою релігію і свободи надавати своїм дітям релігійне виховання³⁵.

«Щодо придбання рухомого та нерухомого майна та інших пов'язаних з ним прав, а також щодо орендних та інших договорів, які стосуються рухомого та нерухомого майна, Договірні Держави надаватимуть біженцям найсприятливіше становище і, у будь-якому разі, не менш сприятливе, ніж те, яким користуються іноземці за таких самих обставин»³⁶. - сказано у статті 13 цієї ж Конвенції.

Крім того, стаття 14 документу закріплює право на авторські та промислові права, стаття 15 – право створювати асоціації та професійні спілки тощо. Зокрема, у Конвенції закріплені також: право звернення до суду; право на працю за наймом; право роботи на власному підприємстві; вільні професії; право на житло; право на народну освіту; право на отримання урядової допомоги; право вільного пересування та вибору місця проживання³⁷.

³⁴ Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс] // 1948 – Режим доступу до ресурсу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

³⁵ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про статус біженців [Електронний ресурс]. – 1951. - Режим доступу до ресурсу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_011.

³⁶ Там само.

³⁷ Там само.

РОЗДІЛ III. БІЖЕНЦІ У СУЧАСНОМУ СВІТІ ТА УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

З різних куточків світу, де є «гарячі точки», до Європи тікає велика кількість людей. Тікають від смерті та голоду. Для європейців ця ситуація не є новою, але останнім часом кількість біженців справді дуже велика. Владі європейських країн на місцях не завжди вдається повною мірою контролювати ситуацію. Проблема постає через те, що європейські країни не можуть закрити кордони, заборонити будь-які пересування через них та ігнорувати потопаючих біженців на свої берегах, адже це поставить під сумнів декларовані ними у багатьох міжнародних актах принципи, метою яких є саме захист прав як біженців, так і людей не планеті загалом, незалежно від расової, етнічної чи релігійної ознаки.

З іншого боку, значна частина місцевого населення не готова жити поруч із мусульманськими мігрантами. Ця ксенофобія пов'язана не лише з культурно-релігійними відмінностями, але й із страхом терактів та радикального ісламізму, що вже мало місце у багатьох країнах світу, зокрема і у Сполучених Штатах Америки, і у Російській Федерації тощо. Терористи обходять системи безпеки західних країн, простими й безвідмовними методами вбивають людей, і тим самим дискредитують усіх осіб ісламської віри.

Ситуація стає більше складною через відсутність чіткої точки зору на цю проблему в ЄС. Квотний розподіл, на якому наполягають офіційні інституції ЄС та держави, які змушені або погодилися приймати біженців, не задовольняє усі країни союзу. Менш розвинені країни наголошують на тому, що їхня економіка та законодавство є не настільки сильними, щоб приймати таку кількість мігрантів та надавати їм притулок. Деякі з цих країн не приймають біженців, або ж приймають мізерну кількість. Частина з них закривають свої кордони, інші країни ж навпаки без жодного контролю пропускають вимушених мігрантів. Це одна з проблем, з якою потрібно боротися. У ЄС повинен бути єдиний погляд на ситуацію, повинні бути встановлені справедливі квоти для розподілу біженців, які б враховували і економічний стан держави, і населення, і географічне

положення. Неправильним є те, що одні країни потерпають від жорсткої міграційної кризи, а інші, маючи можливість допомогти, нічого не роблять для вирішення цієї кризи у своїх сусідів.

Різні погляди у країн членів Європейського союзу з приводу прийняття законодавства щодо біженців, щодо майбутнього Шенгенської угоди, єдиної політики притулку для усіх членів ЄС, значно сповільнюють вирішення кризи, пов'язаної з напливом біженців. Єдина річ, у якій члени ЄС згодні одне з одним - це мета якнайшвидше встановити нормальний контроль над кордонами Європейського союзу та депортувати прибулих нелегальних мігрантів. Один з варіантів вирішення проблем з біженцями – це співпраця з Туреччиною, адже саме вона є тією країною, звідки мігранти відправляються у Грецію.

Комісар з прав людини Ради Європи Дуня Міятович у вересні 2019 року повідомила про дуже несприятливі умови, у яких перебувають біженці в Греції. Якщо проаналізувати її дані, можна зрозуміти, що мігранти проживають в переповнених контейнерах в ситуації антисанітарії. Вони також дуже часто зазнають насильства з боку поліцейських, а діти і жінки й інші найслабші категорії населення стають жертвами зґвалтувань з боку місцевих жителів. Особливо скрутним є становище декількох тисяч неповнолітніх осіб, які не мають рідних. Вони вимушені перебувати у наметах або контейнерах разом з дорослими, які не є їхніми родичами. Також вони вимушені шукати способи як вижити у таких важких умовах³⁸.

У своєму звіті комісарка описала результати своєї інспекційної поїздки до місць найбільш щільного проживання мігрантів. Сама поїздка відбулася в червні, коли в Греції, за офіційними даними, перебували приблизно 65 тисяч мігрантів. Слід зазначити, що на той час у спеціалізованих центрах прийому біженців знаходились 11500 осіб, хоча самі ці центри розраховані на лише 6400 жителів³⁹.

Мігранти опиняються в місцях тимчасового розміщення, таборах для

³⁸ Рада Європи: Тисячі біженців у Греції проживають в умовах антисанітарії [Електронний ресурс] // Главком. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://glavcom.ua/world/observe/rada-jevropi-tisyachi-bizhenciv-u-greciji-prozhivayut-v-umovah-antisanitariji-542505.html>.

³⁹ Там само.

вимушено переміщених осіб, компактних поселеннях для вимушених мігрантів. На наявні матеріально-економічні труднощі нашаровуються важкі травматичні соціально-психологічні переживання. Природно, це вкрай негативно впливає не тільки на самих вимушених мігрантів і членів їх сімей, а й на населення приймаючої держави через додаткові перешкоди в інтеграції даної категорії осіб в суспільство приймаючої держави⁴⁰.

Угода між Європейським союзом та Туреччиною, яка мала б деякою мірою вирішити міграційну кризу у Греції, вступила в дію 20 березня 2016 року⁴¹.

Можна перерахувати основні положення цієї угоди:

- всі новоприбулі з Туреччини в Грецію починаючи з 20 березня 2015 року нерегульовані мігранти будуть відправлені назад до Туреччини. Увесь фінансовий тягар бере на себе Європейський союз;
- в рамках програми на кожного депортованого в Туреччину сирійця до ЄС буде направлений інший сирієць;
- Туреччина повинна вжити всіх необхідних заходів, щоб запобігти утворенню нових міграційних шляхів до ЄС;
- впровадження Схеми добровільного прийому біженців (Voluntary Humanitarian Admission Scheme), щойно потік мігрантів значно зменшиться або зникне. Схема передбачає, що країни члени добровільно погоджуються прийняти біженців з таборів в Туреччині під егідою УВКБ ООН. Відповідна заява про наміри була оприлюднена 15 грудня 2015 року;
- Європейський Союз виділяє 3 мільярди євро в рамках Програми посилення спроможності політики надання притулку (Refugee Facility for Turkey) та до 2018 року надає ще додаткові 3 мільярди;
- ЄС та Туреччина поглиблюють співпрацю та інтеграцію в рамках

⁴⁰ Чайковский Ю. В. Миграционные процессы в свете вооруженных конфликтов: проблема международно-правового регулирования [Електронний ресурс] // Ю. В. Чайковский // І Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Vlduvs_2016_1_25.pdf.

⁴¹ Солодько А. Угода ЄС-Туреччина: зміст та передумови підписання [Електронний ресурс] / Андрій Солодько // Cedos. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://cedos.org.ua/uk/migration/uhoda-yes-turechchyna-zmist-ta-peredumovy-pidpysannia>.

Європейського Митного Союзу. До нього входять всі країни члени, а також країни кандидати, в тому числі і Туреччина. Відповідна угода про спільний ринок з Туреччиною була підписана ще в 1995 році;

- ЄС та Туреччина здійснюватимуть спільні заходи для покращення гуманітарних умов в Сирії, щоб попередити міграцію⁴².

З моменту підписання угоди минуло три роки і наразі можемо бачити наслідки цієї угоди. Вона не є такою ефективною, як спочатку передбачалося, адже більша частина мігрантів, яких було повернуто до Туреччини, наразі не має статусу біженця, а користується лише так званим «тимчасовим захистом», наданим урядом країни, згідно з яким вони мають право на освіту та надання медичної допомоги. Але повного захисту такий статус не гарантує і саме тому є недостатньо ефективним⁴³.

Проте, важливо зазначити, що подібні угоди є надзвичайно необхідними у ситуації, яка склалася. Їх підписання дозволить поглибити співпрацю урядів різних держав у врегулюванні наявних та запобіганні подальших проблем. Адже саме запобігання (превенція) порушенням прав людини, зокрема й колективним, встановлена як національним, так і міжнародним правом як одна з цілей сучасного права. Більшість міжнародних і значна частина внутрішньодержавних конфліктів виникає саме через порушення принаймні однією зі сторін соціального (у тому числі, правового) конфлікту колективних прав⁴⁴.

Актуальною проблемою також є проблема біженців з Еритреї, Ірані, Лівії, Нігерії, Афганістану. Головними причинами є діяльність міжнародних терористичних організацій, тоталітарна політика керівництва країн, війни, геноцид та голо. Щодо Еритреї - хоча на території країни немає ні війни, ні

⁴²Солодько А. Угода ЄС-Туреччина: зміст та передумови підписання [Електронний ресурс] / Андрій Солодько // Cedos. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://cedos.org.ua/uk/migration/uhoda-yes-turechchyna-zmist-ta-pereдумову-pidpysannia>.

⁴³ Димов К. Б. Проблеми правового становища біженців у країнах Європи / К. Б. Димов // Грані права: ХХІ століття : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 1 / за ред. Г. О. Ульянової ; уклад.: Ю. Д. Батан, М. В. Сиротко [та ін.] – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. – С. 90-92.

⁴⁴ Батан Ю. Д. Проблема колективних прав // Проблеми сучасної конституціоналістики. Вип. 4: Конституційне гуманітарне право : навч. посіб. / Н. В. Аніщук, М. В. Афанасьєва, Н. М. Бакаянова та ін.; за заг. ред. А. Р. Крусян та А. А. Єзерова. – Київ: Юрінком Інтер, 2018. – С. 324–343.

економічної кризи, але Еритрея одна з найбідніших країн світу: 69% громадян живуть за межою бідності. На додаток, тоталітарне керівництво держави практикує набір в армію молодого населення на невизначений термін. Певні конфесійні групи християн переслідуються. Усі ці причини змусили емігрувати в Європу близько 100 тис. еритрейців протягом 2015–2016 років⁴⁵.

Щодо України – у нашій державі також відбувається збройний конфлікт, через який тисячі людей змушені покидати свої домівки та шукати кращої долі як у різних куточках своєї країни, так і за кордоном. Більшість біженців з Донбасу, де розгорнулося військове протистояння з Росією, залишаючи Україну, вибирають для життя європейські країни і РФ. Про це повідомляє Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. Зокрема, найбільше біженців з європейських країн прийняла Німеччина - 9 616, на другому місці Італія - 9 319, на третьому Польща - 4 278, далі Франція - 3 459 і Швеція - 3 148 осіб. «Дані про зовнішні переміщення відображають загальну кількість заяв про отримання притулку, поданими громадянами України з початку розвитку ситуації на Донбасі в січні 2014 року.» – зазначається у повідомленні⁴⁶.

Існують також категорії біженців, які обирають країною свого майбутнього проживання Україну. Так, за даними Державної міграційної служби, за перше півріччя 2018 року надійшло 352 заяви від осіб, які хочуть отримати статус біженців або потребують додаткового захисту. Найбільше звертаються громадяни таких країн: Афганістан, Сирія, Росія, Сомалі та Ірак, за даними ДМС. «Ніяких виплат, медичного страхування чи забезпечення в Україні він не надає. Але він надає якусь певність людині, це є легальний статус для перебування в країні. Зі статусом біженця людина може претендувати на роботу на таких самих засадах, як громадянин України, тобто без особливих дозволів на працю. Таким чином людина може забезпечувати сама себе і свою родину.

⁴⁵ Summermatter S. Эритрея: исход тех, кому нечего терять [Електронний ресурс] / Stefania Summermatter // swissinfo. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://bitly.su/CIPBt>

⁴⁶ В ООН розповіли які країни для життя обирають біженці з Донбасу [Електронний ресурс] // ТСН. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://tsn.ua/svit/v-oon-rozpovili-yaki-krayini-dlya-zhittya-obirayut-bizhenci-z-donbasu-972893.html> [Електронний ресурс] // ТСН. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://tsn.ua/svit/v-oon-rozpovili-yaki-krayini-dlya-zhittya-obirayut-bizhenci-z-donbasu-972893.html>.

Людина буде працювати, офіційно сплачувати податки і, відповідно, в перспективі приносити користь і державі, яка надала їй захист», – зазначає радник з питань довгострокових рішень Представництва Агентства ООН у справах біженців в Україні Олена Турчин⁴⁷.

Процедура набуття статусу біженця в Україні не найскладніша. Українські чиновники дуже часто зазначають, що у нас все відбувається згідно з європейськими стандартами, але фактично багато правових приписів у цій сфері не виконується. Зазначається, що в ДМС є брак або повна відсутність перекладачів, неузгоджене трактування законодавства та певних процедурних моментів, через що затягується навіть процес подачі заяви. «На жаль, процедури в Україні є ще дуже далекими від кращих європейських практик прийому біженців та міжнародних стандартів». Врешті люди вимушені працювати неофіційно, додає Олена Турчин⁴⁸.

⁴⁷ Як Україна приймає біженців? [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/svoboda-v-detalyah/29511350.html>.

⁴⁸ Як Україна приймає біженців? [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/svoboda-v-detalyah/29511350.html>.

ВИСНОВКИ

У науковій роботі була розглянута та проаналізована генеза поняття «біженець», законодавче визначення біженців, причини та передумови для існування біженців, характеристика політики світових держав у сфері міграції, підстави визнання людини біженцем, підстави для скасування такого статусу. Також були досліджені заходи з боку міжнародних організацій та держав світу, які використовувались раніше і використовуються на сьогоднішній день у сфері захисту прав біженців. Був здійснений аналіз того, який стан у сфері захисту прав біженців має місце на сьогоднішній день в Україні та світі.

Була проаналізована необхідна література та нормативно-правові акти з питань міжнародно-правового захисту прав біженців, визначені основні поняття та терміни, які стосуються теми. Були порівняні між собою міжнародні акти різних років, визначені їх переваги та недоліки.

З усього вищевикладеного можна зробити певні висновки та навіть прогнози, адже політика держав у галузі захисту прав біженців є наразі дуже актуальним питанням через зростання кількості збройних конфліктів та, виходячи з цього, зростання кількості мігрантів.

Становлення терміну «біженець» продовжувалось протягом двадцятого століття. Було створено безліч нормативних актів, які закріплювали правовий статус цієї категорії осіб, але універсальне визначення їх статусу, яке використовується і донині склалося лише в рамках Конвенції 1951 р. і Протоколу 1967 р. Положення цих документів є основою підходів до визначення даного терміну, які створювалися після цього, і використовуються при формуванні національних законодавств щодо біженців. Також їх положення узагальнюють світову законодавчу практику, яка склалась до 1951 року. Ці документи є більш універсальними та дієвими к сучасному світі, ніж низка міжнародних актів, які були прийняті, наприклад, після Першої Світової війни і регулювали дуже вузьке коло питань.

Збільшення напруженості та зростання нестабільності, які призводять до збройних конфліктів як на внутрішньодержавному рівні, так і у відносинах між

суверенними державами, зокрема, в африканських країнах та на Близькому Сході, породжує та породжуватиме надалі нові хвилі біженців, що вимагатиме від вчених та світових політиків своєчасної розробки новітніх, універсальних, всеохоплюючих актів, які б закріплювали та деталізували норми, які регламентують правовий статус зазначеної категорії людей у сучасних реаліях.

Основними недоліками сучасного міжнародного законодавства, яке захищає права біженців, є відсутність оновленого сучасного універсального визначення поняття «біженець» (що включатиме не лише тих осіб, які стали жертвами війни, політичних переслідувань, переслідувань за релігійною чи етнічною ознакою, а також людей, які рятуються втечею від масових порушень прав людини у своїх рідних країнах, від різноманітних екологічних катастроф, які наразі відбуваються дуже часто, зовнішньої агресії, окупації, насильства, а також сприятиме вирішенню проблем внутрішньо переміщених осіб, шукачів притулку, «економічних» біженців з найбільш небезпечних країн світу тощо), а також практична відсутність міжнародного контролю за виконанням державами світу зобов'язань у сфері забезпечення прав біженців. Адже практика останніх років показала, що міжнародні інституції, зокрема, Європейський союз, не готові до ситуації з великим напливом біженців. Ситуація з Сирією показала, що країни Європи не здатні повною мірою регулювати відносини з вимушеними мігрантами, забезпечувати дотримання їх прав, задекларованих багатьма міжнародними актами. Наразі потрібно докласти чималих зусиль, зокрема, і в врегулюванні наявних конфліктів, щоб нормалізувати відносини між державами, припинити ворожнечі через релігійні погляди, національність та етнічну приналежність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Європейська угода про скасування віз для біженців [Електронний ресурс]. – 1959. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_311.
2. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс] // 1948 – Режим доступу до ресурсу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про статус біженців [Електронний ресурс]. – 1951. - Режим доступу до ресурсу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_011.
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни [Електронний ресурс]. – 1949. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_154.
5. Конвенція про статус апатридів [Електронний ресурс]. – 1954. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_232.
6. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 16, – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>.
7. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 1, ст.1. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/>.
8. Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців: Закон України від 10.01.2002 № 2942-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, N 17, ст.118.
9. Протокол щодо статусу біженців [Електронний ресурс]. – 1967. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_363.
10. Резолюція 428 (V) Генеральної Асамблеї ООН "Статут управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй зі справ біженців" [Електронний ресурс] // Генеральна Асамблея ООН. – 1950. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_277.

11. Статут Міжнародної організації у справах біженців [Електронний ресурс]. – 1946. – Режим доступу до ресурсу:
<http://hrlibrary.umn.edu/russian/asylum/Run2.1.1.html>
12. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду [Електронний ресурс]. – 1945. – Режим доступу до ресурсу:
http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
13. Declaration on Territorial Asylum [Електронний ресурс] // New York. – 1967. – Режим доступу до ресурсу: <https://legal.un.org/avl/ha/dta/dta.html>.
14. Батан Ю. Д. Проблема колективних прав / Ю. Д. Батан // Проблеми сучасної конституціоналістики. Вип. 4: Конституційне гуманітарне право : навч. посіб. / Н. В. Аніщук, М. В. Афанасьєва, Н. М. Бакаянова та ін.; за заг. ред. А. Р. Крусян та А. А. Єзерова. – Київ: Юрінком Інтер, 2018. – С. 324–343.
15. Батан Ю. Нормотворча стадія превентивного механізму права: людський вимір / Ю. Батан // Юридичний вісник. – 2016. – № 3. – С. 95–102.
16. Безпалова О. І. Особливості визначення прав біженців у міжнародному законодавстві / О. І. Безпалова // Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб (Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції) / О. І. Безпалова. – Ужгород: ТОВ "Рік-У", 2017. – С. 10-19.
17. В ООН рассказали, какие страны для жизни выбирают беженцы с Донбасса [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу:
<http://unhcr.org.ua/uk/>.
18. В ООН розповіли які країни для життя обирають біженці з Донбасу [Електронний ресурс] // ТСН. – 2017. – Режим доступу до ресурсу:
<https://tsn.ua/svit/v-oon-rozpovili-yaki-krayini-dlya-zhittya-obirayut-bizhenci-z-donbasu-972893.html> [Електронний ресурс] // ТСН. – 2017. – Режим доступу до ресурсу:
<https://tsn.ua/svit/v-oon-rozpovili-yaki-krayini-dlya-zhittya-obirayut-bizhenci-z-donbasu-972893.html>.
19. Грабова Я. О. Право особи на притулок в Україні: конституційно-правове дослідження : дис. канд. юр. наук : 12.00.02 / Грабова Яніна Олександрівна – Одеса, 2017. – 216 с.

20. Димов К. Б. Проблеми правового становища біженців у країнах Європи / К. Б. Димов // Грані права: XXI століття : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 1 / за ред. Г. О. Ульянової ; уклад.: Ю. Д. Батан, М. В. Сиротко [та ін.] – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. – С. 90-92.

21. Захист прав біженців: актуальні питання сучасності та їх хрестоматійне вирішення [Електронний ресурс] // Українське право. – 2016. – Режим доступу до ресурсу:

https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/zakhyst-prav-bizhentsiv-aktual%60ni-pytannya-suchasnosti-ta-yikh-khrestomatiyne-vyrishennya/.

22. Нестеренко К. О. Законодавство України про біженців: становлення та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / К. О. Нестеренко. – 2013. – Режим доступу до ресурсу:

<http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/8527/%CA>.

23. ООН попереджає: Африці загрожує найстрашніший голод за останні роки [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2210287-oon-poperedzae-africi-zagrozue-najstrasnisij-golod-za-ostanni-roki.html>.

24. Павлова Л.В. К вопросу о понятии «беженец» в международном праве / Л.В. Павлова, Ю.Л. Сарашевський // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 1998. – № 2. – С. 15.

25. Права беженцев [Електронний ресурс] // Human Rights Watch – Режим доступу до ресурсу: <https://www.hrw.org/ru/topic/prava-bezhencev>.

26. Рада Європи: Тисячі біженців у Греції проживають в умовах антисанітарії [Електронний ресурс] // Главком. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://glavcom.ua/world/observe/rada-jevropi-tisyachi-bizhenciv-u-greciji-prozhivayut-v-umovah-antisanitariji-542505.html>.

27. Свящук А. Л. Проблеми прав біженців та виклики сучасності [Електронний ресурс] / А. Л. Свящук // ФОП Голембовська О.О. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/10/a.20.PhD2_.pdf.

28. Солодько А. Угода ЄС-Туреччина: зміст та передумови підписання [Електронний ресурс] / Андрій Солодько // Cedos. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://cedos.org.ua/uk/migration/uhoda-yes-turechchyna-zmist-ta-peredumovy-pidpysannia>.

29. Сучасна міграційна політика в зарубіжних країнах [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://ukrefs.com.ua/page,2,120931-Sovremennaya-migracionnaya-politika-v-zarubezhnyh-stranah.html>.

30. Турецька Я. П. Конституційно-процесуальний статус біженця, як вид правового статусу іноземця : дис. канд. юр. наук : 12.00.02. / Турецька Яна Павлівна – Ужгород, 2019. – 211 с.

31. Чайковский Ю. В. Миграционные процессы в свете вооруженных конфликтов: проблема международно-правового регулирования [Електронний ресурс]// Ю. В. Чайковский // І Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vlduvs_2016_1_25.pdf.

32. Чуєнко В. Історичні передумови виникнення та періодизація становлення правового статусу біженців у міжнародному праві [Електронний ресурс] / Валентина Чуєнко. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/2/61.pdf>

33. Юридичний захист прав людини [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.coe.int/uk/web/compass/legal-protection-of-human-rights>.

34. Юшков С. В. О праве убежища в древнерусском праве. Курс истории государства и права / С.В. Юшков. – М. : Юриздат. 1988, Т. 1. - С. 127.

35. Як Україна приймає біженців? [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/svoboda-v-detalyah/29511350.html>.

36. Case of Abdulaziz, Cabales and Balkandali vs. the United Kingdom

[Электронный ресурс]. – 1985. – Режим доступа до ресурсу: goo.gl/XHrwk7.

37. Council of Europe: Thousands of refugees in Greece live in unsanitary conditions [Электронный ресурс] // DW. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.dw.com/>.

38. European Court of Human Rights [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.echr.coe.int/>

39. _Goodwin-Gill, Guy S. The International Law of Refugee Protection / Goodwin-Gill, Guy S. // The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies. Oxford University Press. – 2014. – p. 39.

40. Human Rights Watch [Электронный ресурс] // Encyclopedia Britannica – Режим доступа до ресурсу: <https://www.britannica.com/topic/Human-Rights-Watch>.

41. J. O. Moses Okello. The 1969 OAU Convention and the continuing challenge for the African Union [Электронный ресурс] / J. O. Moses Okello // Forced migration review – Режим доступа до ресурсу: <https://www.fmreview.org/faith/okello>

АНОТАЦІЯ

Актуальність дослідження. Останнім часом відбувається значна кількість збройних конфліктів через релігійні, або політичні погляди, і дуже багато простих громадян вимушені залишати свої рідні домівки та шукати спасіння в інших державах. У якості прикладу можна навести конфлікти у Північній Африці, які призвели до того, що на територію Європи внаслідок інтенсивних міграційних потоків прибула значна кількість різних категорій мігрантів, які не мали громадянства європейських країн та були переселенцями з країн Північної Африки. Вагому частку серед них становлять біженці, які, звісно ж, потребують відповідного захисту. Саме тому проблема міжнародно-правового захисту біженців потребує детального аналізу та опрацювання.

Метою наукової роботи є виявлення історичних передумов виникнення та розвитку правового статусу біженців, виявлення переваг та недоліків деяких положень актів міжнародного права щодо захисту прав біженців, а також аналіз діяльності міжнародних організацій, які були створені для цього.

Згідно з метою було поставлено такі основні **завдання**:

1. Проаналізувати історичний розвиток міжнародного законодавства щодо правового статусу біженців і провести порівняння нормативних актів, які були прийняті у різні роки.
2. Проаналізувати сучасне міжнародне законодавство і визначити основні переваги та недоліки діючих міжнародних актів у сфері захисту прав біженців.
3. Дослідити діяльність сучасних міжнародних організацій, які займаються захистом та забезпеченням прав біженців. Визначити їх ефективність у даному напрямку.
4. Дослідити наявну практику щодо біженства в Україні, визначити основні проблеми у даній сфері на сьогоднішній час.

Методологічною основою роботи є такі методи, як: аналітичний, за допомогою якого були проаналізовані джерела права, що забезпечують права біженців, знайдені їхні слабкі та сильні сторони і можливості для удосконалення;

порівняльно-правовий метод, за допомогою якого був порівняний правовий досвід щодо захисту прав біженців в Україні та інших країнах.

Теоретичною основою роботи є міжнародне законодавство, а також законодавство України, праці науковців та публіцистичні статті, які вказують на сучасний стан досліджуваної сфери. Сфера прав біженців була у різний час досліджена такими вченими, як: К. О. Нестеренко, Л. В. Павлова, А. В. Солодько, М. Ю. Черкес, Ю. В. Чайковський, С. В. Юшков та інші.

Наукова новизна роботи. Проблема захисту прав та свобод біженців як соціальне явище є однією з найбільш гострих на сьогоднішній день та бере свій початок ще з давніх давен і проходить через всю історію людства. І нещодавно, у XX столітті, з'явилися перші дієві механізми у вигляді міжнародних актів та міжнародних організацій, які могли б сприяти допомозі біженцям та захисту їхніх прав та свобод. З початку XX століття минула вже сотня років, але проблеми біженців все ще актуальні. Потрібно розробляти нові ефективні способи для того, щоб не допустити міграційної та гуманітарної кризи. У роботі запропоновані такі способи. Вони могли б стати дієвим механізмом для початку врегулювання ситуації, яка склалася.

Теоретичне значення. У науковій роботі узагальнено досвід людства щодо забезпечення прав біженців, проаналізовані порівняні між собою міжнародні акти, які у різні часи ставали основою для цього забезпечення. І саме ці дослідження можуть стати основою для подальших досліджень правового становища біженців.

Практичне значення. Наукова робота може бути основою для викладання деяких тем, пов'язаних з біженцями, у таких дисциплінах, як міжнародне право, міжнародне гуманітарне право, міжнародне право захисту прав людини. Також вона може бути відправною точкою для розробки нових сучасних способів для захисту і забезпечення прав біженців.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, два з яких поділені на чотири підрозділи, висновків та списку використаної літератури.